

TARİH VESİKALARI

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI TÜRK KÜLTÜR ESERLERİ BÜROSU
TARAFINDAN YAYIMLANIR.

YAZI İŞLERİNİ İDARE EDENLER

HİKMET İLAYDIN

İSMET PARMAKSIZOĞLU

YENİ SERİ, I. CİLD

MART 1961

3 (18). SAYI

İÇİNDEKİLER

VESİKALAR VE ARAŞTIRMALAR

Faik Reşit UNAT, <i>Amasya Protokolleri</i>	359
Doç. Dr. Mustafa AKDAĞ, <i>Ankara Sultan Alâeddin Camii kapısında bulunan hicri 763 tarihli bir kitabenin tarihi önemi</i>	366
M. Çağatay ULUÇAY, <i>Selim - Bâyezid mücadelesi</i>	374
Dr. Ali SEVİM, <i>Anadolu Selçuklularına ait bir eser, Ravzatül'-küttâb ve Hadika- tü'l-elbâb</i>	388
İsmet PARMAKSIZOĞLU, <i>Kuyucu Murad Paşa'nın İran'a gönderdiği bir mektiup</i>	419
Dr. Selâhattin TANSEL, <i>Silâhşor'un Feth-nâme-i Digâr-ı Arab adlı eseri</i>	430

BİBLİYOGRAFYA

<i>Türk tarihi ile ilgili makaleler bibliyografyası (Ahmed KUŞAT)</i>	455
---	-----

KUYUCU MURAD PAŞA'NIN İRAN'A GÖNDERDİĞİ BİR MEKTUP

İSMET PARMAKSIZOĞLU

Tarih kaynakları arasında siyasî mektuplar önemli bir yer tutar. Herhangi bir mektubun, hattâ siyasî şahıslara ait hususî mektupların, tarih bakımından önemi büyüktür. Bu çeşit mektuplar, gerek tarih olaylarını teyit veya nakzeder bir mahiyet arz etmeleri bakımından, gerekse yazıldıkları zaman ve zeminin, siyasî görüş, duyuş ve düşünüşlerinin bir tezahürü olarak taşıdıkları kıymetler bakımından üzerlerinde çalışılması icabeden ehemmiyetli vesikalardandır.

Osmanlı arşivinden diğer bir nüshasının bulunması kuvvetle muhtemel olan ve Kuyucu Murad Paşa [1] tarafından İran Şahı I. Abbas [2] adına gönderilen, aşağıda metnini vereceğimiz mektup, XVII. asır başında Osmanlı Devletini meşgul eden İran Harbleri tarihi bakımından tetkiki icabeden siyasi bir vesikadır.

Manisa Umumi Kütüphanesi Çeşnigir Kitapları kısmında 5683/2 numarada kayıtlı bir mecmuatü 'r-resâil içinde bulunan bu mektup, 1603 yılında açılan İran Harblerinin mukaddimatı bakımından ve XVII. asır başında Osmanlı hükümetinin İran ile olan münasebetleri hakkında mevcut bilgimizi genişletmekle hususî bir kıymet taşımaktadır.

XVI. asır sonunda ve XVII. asır başlarında İran, evvelâ kısa bir duraklama devri geçirdikten sonra, kudretli bir hükümdarın idaresinde yükselme yoluna girmişti. Şah Tahmasb'dan sonra İran şahı olan II. İsmail, idaresiz ve şahsiyetsiz bir insan olması yüzünden az zaman sonra öldürülmüş ve yerine geçirilen Şah Hüdâbende de aynı sebeplerle hal' edilmiş olmakla I. Abbas şah olmuştu. Şah Abbasın idareyi eline alıştı ile İran tekrar yükselme devrine girmiş; kısa bir zaman içinde İranın, vaktiyle doğuda Özbeklere, batıda Osmanlılara bırakmak zo-

1 — Osmanlı sadriazamlarının 67. si olan Kuyucu Murad Paşa, II Aralık 1600 tarihinde bu makama getirilmiş ve 5 Ağustos 1611 yılına kadar sadriazamlık etmiştir. İran seferine gitmek üzere Diyarbakırda Cülek ordugâhında bulunuyorken ölmüştü.

2 — Şah I. Abbas; Safevî âilesine mensup şahların beşincisidir. 1570 yılında doğmuş, babası Şah Hüdâbende'nin hal' edilmesi üzerine 1586 da İran Şahı olmuş, 1628 de ölmüştür.

runda kaldığı toprakları geri almaya muvaffak olduğu gibi İngilizlerle yaptığı bir anlaşma ile de Hürmüz adasını Portekizlilerden kurtarmıştı. Ayrıca, memleket içinde sulh ve sükûnu temin etmiş, Şah II. İsmail zamanında Geylânı tekrar eline geçiren Ahmed-i Geylânî'yi de mağlûb ederek onu Osmanlılara iltica etmeye mecbur etmiş, böylece İranda kat'î hâkimiyetini tesis etmişti.

Osmanlı imparatorluğu ise İranın dâhili ve harici karışıklıklardan kurtularak yükselme devresine girdiği tarihlerde, oldukça ağır bir buhran geçiriyordu. Avusturya muharebelerinin, Rumeli serhadlerinde Osmanlı ordularına ağır kayıplar verdirerek devam etmesi, Anadolu'da Celâlî isyanlarının asayişini yok etmiş bulunması, devletin, İranda cereyan eden hâdiselerle meşgul olmasına imkân bırakmamıştı. Bu sebeple doğuda Özbek hükümdarı Abdullah Hanın, Horasanda elde ettiği başarıları batı hudutlarında desteklemesi mümkün olmadığı gibi, Ahmed-i Geylânî'nin de memleketinden sürülmesine göz yummak ve bu suretle Şah Abbasın İranda iyice kuvvetlenmesine karşı hiçbir siyâsî tedbir almayarak, onun Osmanlı topraklarına tecavüz etmesine fırsat vermişti. 1603 yılında Osmanlılar Avusturya Harpleri ve Anadolu'da Celâlî isyanlarıyla meşgul buldukları esnada, Şah Abbas, Geylân hâkimi Ahmed-i Geylânî'nin Osmanlı hükümetine iltica etmesini ve Osmanlıların bu zatı siyâsî mülteci olarak kabul etmelerini, İran-Türk hududunda bazı hudud tecavüzlerini ve bu arada İran tüccarlarının eşkiya tarafından soyulmasını bahane ittihaz ederek, her iki hükümet arasındaki Ferhad Paşa sulhünün bozulduğunu ilân edip, Türk topraklarına girmiş ve Azerbaycandaki Osmanlı topraklarını bir hamlede işgal etmişti.

Doğuda hâdiseler Osmanlılar aleyhine inkişaf ederken, Lala Mehmed ve Kuyucu Murad Paşaların, gerek Avusturya muharebelerinde, gerek Anadolu'daki isyanların bastırılmasında gösterdikleri gayretler neticesinde, dâhili ve harici durum düzelmiş ve devlet, 1606 yılından sonra artık İran işleri ile uğraşabilecek hale gelmişti.

Vaziyetin bu şekilde inkişaf etmesi üzerine Şah Abbas, İranın elde ettiği kazançları muhafaza maksadiyle İstanbula gönderdiği bir elçi ile sulh istemişti. İşte Murad Paşanın İran Şahı Abbasa göndermiş olduğu mektup, bu elçinin İstanbula getirdiği nâmenin cevabını teşkil etmektedir.

İran elçisi Şemsü'd-din Ağa-yi Rumlî'nin getirdiği nâmeye cevap olan bu mektup, (1019 H.) yılının Zi'l-ka'de ayının ortalarında yazılmış olup Murad Paşanın Şah Abbasa gönderdiği mektupların ilkidir. Naimâ, Tarihinde H. 1019 vekayî'ini naklederken İran şahından gelen cevabın ve Murad Paşa tarafından yazılan ikinci mektubun hülâsalarını kaydetmektedir. Şu halde İran ile olan mektuplaşmaların tarihi, daha önceki

senelere kadar uzanmaktadır. Esasen Naimâ da, Murad Paşa tarafından gönderilen ikinci mektupdan önce diğer bir mektubun daha yazılmış olduğunu bize bildirmektedir. [3] Naimâya istinaden Hammer [4] de hemen hemen aynı malûmatı tekrar etmektedir.

Elimizdeki mektubun, Şah Abbas tarafından, Şemsü'd-din Aga-yi Rumî vasıtasıyla anlaşma zemini hazırlamak üzere, Divân-ı Hümâyuna gönderilen Şahın nâmesine Padişahın tasvibi üzerine Sadriazam tarafından verilen cevap olduğu anlaşılmaktadır. Bunun metni, Naimâ ve Hammer'de Hammer müterciminin ilâve ettiği notta [5] zikredilen Şahın mektubunun mefhumuna uymakta ve birbirine cevap teşkil ettiği görülmektedir. Ancak, Murad Paşanın cevabının Hayrû'd-din Çavuş veya daha büyük bir ihtimalle Şemsü'd-din Mehmed Ağa vasıtasıyla gönderilip gönderilmediği anlaşılmamaktadır.

Bu mektupla, İran Şahı I. Abbas ile Sadriazam Murad Paşa arasında cereyan etmiş olan mektuplaşmalardan Osmanlı hükümeti namına gönderilen ilk mektubun bir nüshasını elde etmiş oluyoruz.

Kuyucu Murad Paşanın, İrana göndermiş olduğu bu cevabnâmenin münderecâtı şu şekilde sıralanabilir:

- 1 — Şemsü'd-din Aga-yi Rumî vasıtasıyla sulhün yeniden kurulması için İstanbul'a gönderilen nâme-i Şâhî;
- 2 — Sadriazamın, İstanbul'da bulunmaması sebebiyle cevabının gecikmesi;
- 3 — Sulhün bozulma sebepleri;
- 4 — Sulhün yeniden kurulabilmesi için Osmanlı hükümetinin ileri sürdüğü teklifler;
- 5 — Avrupada muhtelif devletlere gönderilen İran elçileri hakkında Osmanlı hükümetinin görüşleri;
- 6 — Osmanlı devletinin, Rumeli ve Anadolu'da elde ettiği başarılar;
- 7 — İranla olan sulhün süratle ve kolaylıkla yapılamıyacağı ve her şeyden evvel anlaşma müzakereleri için İstanbul'a daha selâhiyetli bir elçinin gönderilmesinin lüzumu.

Mektup, Manisa Umumi Kütüphanesi Çeşnigir kitapları 5683/2 numarada kayıtlı bir mecmuatü'r-resâildedir. Temiz bir talik hatla yazılmış olup beyit ve ayetler kırmızı mürekkepledir. 166 × 88 mm. boyun-

3 — Naimâ, Tarih, İstanbul 1284, II, 84 vd.

4 — Hammer, Devlet-i Osmaniye Tarihi, M. Ata tercümesi, İstanbul, 1333. VIII, 130.

5 — Ayn. esr., Ayn. yer.

da 8 yaprak olup her sahifede 21 satır vardır. Mecmuada Murad Paşanın mektubundan başka İbn-i Mâlik'in Elfiye risalesi vardır. Mektubun kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiğine dair bir kayıt yoktur. Mektup: نسایم صدق و صفا که وزان اولدقجه کلین ile başlayarak الآف صلاة من الصلوة والسلام ibâresi ile bitmektedir. Mektubun bulunduğu mecmuanın cildi, eskice meşin kaplama şemseli olup, mıklebi kopuktur. Hafif bir tamir görmüştür.

KUYUCU MURAD FAŞA'NIN MEKTUBUNUN SURETLİ

Nesâyim-i sıdk u safâ ki vezân oldukça gülbün-i gülistân-ı mihr ü vefâ gonceleri şügüfte ve handân ve bustân-ı ülfette açılan tâze güllerin zîb ü behâsı sad-çendân olup, nefehât-ı kuds ve reşehât-ı üns ile meşâmı ta'tir ede. Ve riyâh-ı irtiyâh ki hübüb eyledikçe âlem-i ervâhta meserret-i efrâh-i gülzâr nümüne-i bâg-i cinân ve küşâyende-i ezhâr-ı sebze-zâr-i ferah-ı cenân olup, fevâyh-i zekiyye ve revâyh-i müzekkiyyesi dîmâg-ı âlemiyânı tebhîr ede. Silsile-cünbân-ı hüsn-i iytilâf ve berk-rîzân-ı hazân-ı iytilâf olup, ârâyiş-i âsâyiş ve zîb ü zîver-i ârâmiş ile âlemi tezyîn ve nigehdâştî-i âştî ile cihâniyânı istirâhate karîn ettikçe sahrâ-yi vâsiatü'l-ercâ derûnunda handân rânâ güller ve sabâ-yi behcet-efzâ ile sahn-i çemende demân ü çemân olan zîbâ sünbüller tuhfe-i Şâhî ve hediye-i sine-i izzet-penâhî kılınıp, ol yegâne-i hânedân-ı Keyân ve ferzâne-i Husrévân-ı İrân ü Tûrân, fermân-rân-ı kişver-i Horasân, hâris-i kalem-rev-i Fâris ü Geylân, netice-i Şâhân-ı Acem güzîde-i tâc-dârân-ı Husrev-hışem, Şâh-i Cem-câh-i bâ-intibâh, erşedü'l-Hakki ilâ mâ irtidâh, cenâb-ı meâlî nisâbına keşfi-râz ve hakka-i dehân-ı mehmedet ve senâbâr ve zamîr-i izzet semîrde olan safâlar ibraz olunup, ârâis-i duâ-güyiden ref'-i nikâb ve hacel-künân suhbân-ı hayr-cüyiden def'-i hicâb-ı ihticâb kılınıp, inhâ olunur ki: bu hayr-endiş-i sadakat-kişlerinin tefrik-i cem'iyet-i eşkiyâ ve tedmîr-i şîrzime-i şekâ için hareket-i müsmiretü'l-bereketi eyyâmında ve âstân-ı râstân-ı nevâz-i Sultânîden gybeti hengâmında fahrü'l-mu'temidîn Şemsü'd-dîn Aga-yi Rumî || vesâteti ile îade-i sulh ü salâh ve itfâ-i nâire-i ceng ü kifâh bâbında mutazammın-i arzû-yi fevz ü felâh olan Nâme-i nâmî ve mültife-i gerâmî, halife-i İslâm-penâh, Pâdişâh-i felek-bârgâh melâyik-sipâh, encüm-gürûh, Süleymân-şükûh, âlt-hazret, gerdûn-bastet, keyvân-rif'at, Bercîs-i sa'adet, Behrâm-savlet, Hürşîd-tal'at, nâhid-işret, Utârid-fitnat, Kamer-behçet, Süreyyâ-menzilet,

Serîr-ârâ-yi mülk-i Pâdsâhî

Müzeyyen-sâz-i taht-i dîn-penâhî

Şehriyâr-ı kişver-i Cihanbânî, Hüdavendigâr-ı mülket-i Müselmanî,

ferâzende-i râyet-i tâc ü taht, fûrûzende-i efser-i câh ü baht, kâsirü'l-ekâsire, Kayserü'l-kayâsire, hâdimü'l-Harameyni 'ş-şerîfeyn, hâfîzü'l-maş-rikayn ve'l-magribayn, Pâdişâh-ı âlî-şân-ı şâh-nişân ve Şehenşâh-ı fermân fermâ-yı husrevân, zamân-ı mu'temir-i fermân-i «inna'llâhe ye'mürü bi'l-adli ve'l-ihsân», [6] halîfetü'r-rahmân ve zill-i yezdân, saâdetlü ve celâdetlü ve mehâbetlü ve salâbetlü Pâdişâhımız, «ezza'llâhü ensârehü ve dâafe iktidârehü» [7]. hazretlerinin medâr-ı nîk-nâmı olan dergâh-ı sâmileleri pişgâhına vâsıl ve mazmûnuna ittîlâ-i Hümâyûn-ı âlem-şümulleri hâsıl olup, cevâb-ı savâbını bu hayrhâh-ı sa'âdet-destgâh-ı ma'dilet-penâhları olup, perverde-i ni'metleri ve berâverde-i inâyetleri ve himmetleri olan bendelerine havâle buyurup, şu'le-i cevval-e-i tîg-i âteşbâr ile hırmen-i vücûd-i düşmen sûzân ve mahçe-i tûg-i pür fûrûg-i nusret ü zafer fûrûzân olup, bi-havlihi Taâlâ memâlik-i mahrûsedan kinâse-i vücûd-i eşkiyâ meknûse ve rûûs-i elviyeleri ser-i şakâ efserleri gibi çâh-ı nigûnsârîye meknûse olup, lemeân-ı sinân-ı tâbnâk ile ol siyeh-rûzgâr-i tebeh-kârların zalâm-ı zulûmlerinden memleket-i İslâmiye pâk olup, râh-i helâke islâk ve resm-i sitem-i işâ'âten 2 B bi-bâk olan etrâk-i bi-idrâkin ekseri tu'me-i şemşîr-i çâlâk || ve makarr ü mevâlârı zîr-i hâk olup, bakiyetü's-süyûf havf ile bi-reviş ü lertzân ve şîrân-i arsa-i vega önünce girizân-ı kehrizân gibi revân olup, Nahcevân ve Revan'a revâne olunup, memâlik-i deryâ mesâlik-i Padişâhî huffet bi-lûtfi'l-lâhî, vücûd-i habâset âlûd-i eşkiyâdan tehî ve hizmet-i lâzime gâyetine müntehî olduktan sonra, fermân-ı kazâ-cer-yân-ı Sultanî üzere Erzenür-Rûm ve Vâni ve bişezâr-ı şîrânı bâ-diye-i vegâ edip, evvel bahar-ı meymenet âsârda «ve lâ-tenkuzu 'l-eymâne bâ'de tevkîdihâ» [8] kerîme-i celîlesinde menhi olan nakz-i ahd ü peymân ve kat'-ı silsile-i îmân ile gasb'olunan kal'a-i Tebriz ve Revân ve Gence ve Nahcevân istihlâsiyle memûr iken, mahrek-i silsile-i sulh ü salâh ve kârî-i bâb-ı fevz ü felâh olan nâme-i müsâlehat-encâma cevâb-ı savâb tahrîri, rikâb-ı Sultân-ı âlî-cenâb-ı felek kıbâba yüz sürmemizi iktiza etmekle, bârgâh-ı ma'dilet-penâha yüz sürmek ve islâh-ı mâbeyn mesâlihini görmek ve riâyet-i ırz-ı saltanat ve himâyet-i nâmûs-ı devlet ile mühimmât-ı tarafeyni bitirmek ve miyân-ı âlemiyâna be-takrîb düşen külfeti aradan götürmek emr-i mühim olup, serhadde karar ile memûr iken, nâçâr der-i devlet-medâra yüz sürülüp, ol nâme-i nâmî ve sâye hâme-i gerâmî manzûr-ı nazar-i muhlîs-i sâfî-zamîr ve menkûd-i tab'-ı nakd-i bâsîr oldukta, pişgâh-ı serîr-i âlem-masîrde takrîre sezâ olan ba'zı mukaddimat-ı müsâlehat ifrâsı ve ahsen-i vücûh ile mindate-i

6 — ان الله يأمر بالعدل والاحسان, Kur'ân XV, 90, «Tanrı adaleti ve ihsanı emreder.»

7 — اعز الله انصاره وضايف اقتداره, «Tanrı yardımcıları ile onu izzetlendirsün, kudret ve şevketini bir kat daha artırsın.»

8 — ولا تنقض اليمين بعد توكيدها, Kur'ân, XVI, 91 «Sapa sağlam ettiğiniz yeminleri bozmayın!»

- arzda tasvîr kılınıp, sem'i sûtûr-ı gâziyân, âstân-ı devlet nişân, ile nişânedâr olan dâr ü diyârın ve akd-i sulh ü salâh || olundukta havza-i hükümet ve hîta-i memleket-i Pâdişâhîde kalması mukarrer kılınan müdün ve emşârın müceddeden feth ü teshîr olunması ve yeniden dâhil-i harîta-i memâlik-i mahrûse kılınması muktezâ-yi rızâ-yı Pâdişâhî ve mübteğâ-yi şehensâhî olduğu, malûm ve mücâr-ı etvâr-ı behcet-âsârlarından sulhe bir vechile rızâ-yi Hümâyûnları olmadığı mefhûm iken ve gayret-i saltanat muktezâsı olan hiddet ü şiddetleri manzûr ve ihtimâl-i müsâleha dâire-i imkândan dûr iken, taraf-ı pür şerefiniz ile olan hukûk-ı sâbıka ferâmuşkârlığı ve ârûs-i memâlik olan mülk-i mahrûs-i Acemin müceddeden pâymâl-i asker-i tarafeyn olmağla, târmârlığı mülâhaza olunup nâire-i gazabların itfâya ve sulh ü salâh-ı kadîmi ibkâya sa'y-i bî-gâye olunup, hayrhâh-ı devlet-i aliyye ve manzûr-i enzâr-i merhamet-i celîyeleri olan bendelerine, ırz-ı saltanatları yine sezâ olan vech üzere ameile rızâ ve menşûr-i âmâlimizi tuğrâ-yi garrâ-yi lûtf ile imzâ buyurmaları dâire-i imkânda nümâyân olmak recâ olunur. Lâkin hîred-i hurdedân-ı Şâhî ve mersûm-i âyîne-i tab'-ı rûsûm-ı devlet-penâhîdirki, bu makule emr-i azîm mücerred lisân-ı dûnîm-i kalem ile karîn-i tetmîm olmaz. Ve zebân-ı hâme ile bu gûne hengâme serencâm bulmaz. Her hususta vekâlete lâyük ve edâ-yi merâsim-i risâlette fâyük bendeniz ile müceddeden recânâme gözeklemek ve bîgânelik yegâneliğe dönmek ile düşmenân ağlayıp dostân gülmek lâzımdır ki, murâd üzere maslahat görüle ve fitne ve fesâd defteri dürrüle. Nâme-i letâfet-ünvânınızda selâtin-i devlet-nişân ı Âl-i Osman büzürg ve mukaddem-i padişâhân-ı havza-i İslâmiyân-i âlemiyân idüğü zâhirdir deyü hakka-i i'tirâf ve terk-i tarîka-i i'tisâf olunmuştur. || Pes' bu kelâmın muktezâsı ve bu mukaddimenin mübteğâsı, sulh ü salâhı bast ettiğiniz vech üzere taleb ve teveccüh-i hâtır-ı âtırlarına her vech ile izhâr-ı rağbet olunmaktır. Âyîn-i merâsim-i cihâdta cidd ü ictihâd ve kemâl-i gazâ ikâmetine mu'tâd olan guzât-ı İslâm, ittihâd ve mevâdd-ı tevâd ve kemâl-i vedâd ile te'lif-i fuâd, sevâb-ı gazâda iştirâki mutazammın iken memâlik-i islâmiyeden olmak iddiâ edenler taraf-ı hilâfta olmak muhalif-i rızâ-yi İlâhî idüğü âyîne-i şühûd-i Şâhîdir. İnşâ' Allahü 'l-melikü 'l-müteâl bu sâl-i ferhûndefâlde asker-i enbûh-i kûh-i şükûh ile ol tarafa teveccühümüz mukarrer ve himâyet-i nâmûs-i saltanat üzere hareket olmaz ise, bi-izn-i Hâliki'l-kuvâ ve'l kader istihlâs-ı memâlik-i magsûbe müyesserdir. Ve müceddeden, nişânde-i dest-i kudret-i zâhire ve nasb-kerde-i kuvvet-i kâsire olan, nükâve-i hânedân-ı devlet-i bâhire ve sülâle-i hânümân-ı izzet-i zâhire, Hân-i meâlî-nişân, cenâb-ı emâret-meâb ve şehâmet-nisâb ve celâdet iktisâb, şecâat intisâb, Selâmet Giray Hân, «dâme fi rızâ'i-r Rahman ve rızâ-yi Hazreti's-Sultân» [9] dahi asker-i cerrâr-ı Tatar-ı

9 — «دام في رضا الرحمن ورضا حضرة السلطان — 9
«Rahman olan Tanrının ve Padişah hazretlerinin onun hakkındaki hoşnudluğu devam etsin.»

sabâ-rettâr ile Şîrvân üzre ılgar ve ol diyâr sükkânı olan acezenin başlarına bi-izni 'l-meliki 'l-Kahhâr, âlem-i ferâhı teng ü târ etmek üzre karar etmiştir. Gazi Girayın bu hususta cânbedârlığı ve dört bin müsellâh ve mükemmel tûfengendâz ve âteşbâz Yeniçeri çerileri Kefe'ye varmışlar iken göndermemeleri bâbında ettiği mekkârlığı Şîrvân'a gitmeğe cezâen hayr illet-i tâmme idüğü ma'lûm-i sagîr ü kebîr ve mefhûm-i zamîr-i bernâ vü pîrdir. Destnişân-ı Osmâniyân-i kerem-nişân iken, nemek be-harâmlık edip, || şükr-nâ-siparlığı ve veliyy-i âstânesine nisbet-i bed-kirdârlığı yoluna gelip, fid-'dâreyn şerm-sârlığına bâis olmağla Hân-ı Selâmet-nişân, telâfi-i mâfât ve dûdmânların ve semt-i hicretten tahlîse azîmet ve sefer-i azîme niyyet edip, ol ümniyye ile gitmiştir. Ve enhâr-i cûybâr-i Hüdevendigâr ile nihâl-i âmâline berk ü bâr-i murâd yetmiştir. Bir cânibden Tatar-ı merdümhâr-ı adû şikâr ve cânib-i âharden asâkir-i zafer meâsir-i encüm-şümâr ile memâlik pür-âzâr etmekten ise vech-i münâsib üzre islâh-i zâtü'l-beyne himmet ve def-i mücâdileye azîmet evlâdır. Peymân-ı eymânı şikeste ve ukûd ü uhûd ile beste olan ülfeti, dest-i külfet ile güsiste eyleyip, ihtiyâr-i şikâk ve nakz-i ahd ü misâk olunmuş iken, «inne'l-ahde kâne mes'ûlen» [10] nass-ı kerîmi ile süâl, hakikaten nüvvâb-ı cenâb-ı müstetâba müteveccih olmuş iken, i'tizâr olursa aceb mi? Ve bast-ı bisâtı iytilâf ve tayy-i tûmâr-i ihtilâf kılınsa muhâlif olmacavuz. Sultan-ı Cennet mekân, Firdevs-âşiyân, Sultan Süleyman Hân aleyhi'r-rahmeti ve'r-ırdvan ile cedd-i büzürgvârınız miyânında olan sulhun nakzı, bu tarafa nisbet ve hilâf-i ma'lûm-ı âlemiyân olan vechile bustân-ı râstân nevâza töhmet, cenâb-ı vâlâ-ni'mete düşer mi? Mebâni-i istîmânı ve meâni-i eymân ve peymânı nâkız ve riâyet-i hukuk-ı musâfâtı râfız olan, Şah İsmail-i Sâni idüğü malûm-ı Türk ü Tacik ve mefhûm-ı dûr ü nezdiktir. «El-bâdî azlem» manâsına ol mazhar olmuş iken, ve «Lâ yûldağ'u'l-mü'minü min cuhrin vâhidin merreteyni» [11] ma'nâsı takarrür bulmuş iken, yine ahd-şikenlik ve peymân || fügenlik olunmak ihtimâline vücûd verilmeyip, kızılbaşa ihtimal uymaktan nâşî, külli telâşî gelip, hâkimlerine uymak mertebesinden kalmışlar ve deryâ-yi hayrete dalmışlar iken, ve bir cânibden asker-i zafer-eser makarr-ı saltanatları olan Kazvîne dek varmışlar iken, cânib-i âhardan Abdullah Hân asker-i firâvân ile musallat olup, emân ü zemân vermeyip, Hîve ve Horasan'a istilâ eylemiş iken ve cânib-i ülfet-i kadîme ve mahabbet-i kavîmeye nazar olunup, ihtiyâr-ı sulhü mücib ıztırar yoğ iken, sulh olunmak bereketi ile evreng-i turfa mukavemete kudret gelip, memâlik-i me'hûzenin intiza' ve giderek nice kıla' ve bu-kâ' dahi iktilâ' eylemeğe müknet husûlünün şükrü mukabelesinde, nakz-i uhûd ve fesh-i ukûd olundu. Cennet-mekîn ve Firdevs nişân Sultan

10 — ان العهد كان مشيولا , Kur'ân, XVII, 34, «Ahidden cayanlar sorumludur.

11 — ولا يلدغ المؤمن من جحرٍ واحده مرتين , Hadis, Buhârî, «Mü'min bir yuvadan ikinci bir defa ısırılmaz, yani bir müslüman aynı işten ikinci bir defa aldanmaz.»

- Muhammed Han, «bi-ni'met-i Rabbihi fi â'lâ-illiyîn» [12] zemân-ı saâdet karînlerinde, mefâtih-i kılâ'-ı meftûha ile irsâl buyurulan nâme-i şekker hitâmêde, bu taraftan sünûh eden eltâf-ı tezekkür ve bast-i teşekkür olunup, «men lem yeşkür e'n-nâse yeşkür'Allah» [13] fehvası üzre, sulh ü salâh menâfi'i ile ebvâb-ı makâsîd infitâh bulup, eyyâm-ı tenâfûr ve te-hâlûfte ceryân eden vekâyi' def'inde müesser olmayan, hâlet-i hengâm-da, tevâfuk ve te'ellûfde âsân vech üzre husûl-pezîr olup, ol hâlde ser-keşlik eden nâire-i muhâlifini teskîne iktidâr olmayıp, sonraki haldeki bünyân-ı vifâk müşeyyed ve erkân-ı ittifak mümehhed olmuş idi, Def'i muhâlifîne ibtidâr olunduğu i'lâm olunmuş idi. Ve lisân-ı hâile bu câ-nibden söylenecek güftar || ol cânibden âşkâr olmuş ve bu taraf ile ülfet bereketi ile nice remîde-ümmîdler âremîde ve şikâr olunduğu izhâr kılınmış idi. Hâl bu minvâl üzre iken, yine bu tarafa suâl, hâric-i hîta-i itidâl olmaz mı? Şah İsmail'den nâşi olan nakz-i ahdden sonra kuvvet-i kâhire alınan memâlik hakk-ı sırf ve mülk-i masrûf olup, ve nice yıllar bi-bâkâne ve mâlikâne zabt ve tasarruf olunup ve rabtında acz dahi yoğ iken, sulhü pâymâl ile iğfal ve bagyeten iysâl-i nikâl inde't-tahkika özr ü vebâl iken, hakk-i civâr riâyetinde müsâlehayı bu cânibe nisbet eşkal-i işkâlde görünmez mi? mülk-i mevrûs bi-gayr-i hakkın alinsa câ-yi suâl olursa olur. Hak üzre alınan memâlik ile suâl ne vechile vârid ve taleb-i hak eylememizi nice târid olur. Merhûm magfûrûn-leh Han Ahmed-i Geylânî mülk-i kadîm sâhibi ve zeyl-i saltanat sâhibi iken ve ecdâdınız üzerinde hukuk-ı ni'meti olduğu ma'lûm-ı âlem iken, ülkesine taarruz olunmakta riâyet-i kurb-i civâr derkâr olunmayıp istîsâl olunmuş iken, nakz-i uhûd mukabelesinde alınan bilâd ile nice suâl îrâd olunur. Ve müşarûn-ileyh Han Ahmed ile itirâz ve hakk-ı sarîhten îrâz ve vekâyi'-i hâlden îgmâz olunup, Han, bu taraf mensublarından iken in'ikâd-ı sulhten sonra ol tarafa mürâcaât edip, red olunması lâzım iken, himâyet ve siyânet-i sulh merâsimine muhalefet olundu denilmiş, bu malûm-ı vükelâ-yi cânibeyndir ki, def'i sūdûd ve kat'-ı hudûd olunmadan, cenâb-ı izzet-meâblarının vükelâ ve nüvvâbından havf ü ictinâb üzre olup, âstân-ı devlet nişân savbüne ubûdiyete || şitâb edip, rüsûl-i resâil ile tevessül ve ülkesin der-i Sultân-ı Murâd-âvere pîşkeş eyleyip, recâ-yi hüsn-i tekabbül eyledikte binâberin dürüst-peymân-ı kabûl ve ümniyesi karîn-i husûl olmayıp ve bi'l-küllîye tecennübü dahi münâsip görülmeyip. nev'an tatyîb için der-hast-i münticü's-salâh tariki ile cenâbınıza nâme-i ıslâh gönderilip, kasd-i te'lif-i mâbeyn ve irâde-i tevfiq-i cânibeyn olunup, ecdâd-ı mâziyeleri ile olan hukuk-ı mardıyye tezekkür ve hâtir-hâh-i Pâdişâhî ahsen vechile tasavvur olunup, pîşbînlik

12 — «بِسْمَةِ رَبِّهِ فِي أَعْلَى عَالَمِينَ»، «Tanrının nimeti ile İlliyyin cennetinin en mümtâz yerindedir.»

13 — «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ يَشْكُرِ اللَّهَ» Hadis. «Halka teşekkür etmeyen kimse Tanrıya da hamd etmez.»

6 A olunmuş idi ki, hükûmetgâh-i mevrûsüne taarruz olunursa, dergâh-i hilâfet-penâha mülteci ve avn ü savn-i pâdişâhîyi mürteci olursa, peymân-şikenlik veya mihmânfügenlik lâzım gelmiye. Kendi hıttasında bir hatve tecâvüze kâdir âdem olmadığı zâhir ve fikr-i hurûc endîşesi urûcda olmağla, def'i, zarûri lâzım değil idüğü bâhir iken, pend-i sûd-mend ve kabûl-i nûsh-i dilpesendden tegâfûl olunup, penâh-i dârdmendân olan dergâh-i emn ü emâna ilticâ ettikte, ikrâm-i zayfde taksîr, öZR-i hayf olmağla, «ekrimû 'd-dayfe» [14], fermânı ile gûşe-i hamülde, hâlince riâyet olunduğu, nakz-i ahd ü peymâna haml olunmak, efhâm-ı aliye-i büzürgâne revâ değildir. Ve bu i'tirâzın adem-i vürûdu için mukaddimâ tedârük olunmuş iken, kabulden mübâ'ade ve dilhâh-ı Sultânîye adem-i müsâ'ade olunup nakz-i mîsâk ve ikâd-i nâire-i şikâk suâli bu taraftan müteveccih iken, yine ol taraftan olmak acîb ve emr-i garîb değil mi? Mülk-i mevrûs pîşkeş kerdesine ikbâl || olunmadı. Ve Bâb-ı Hudeyd iskelesinden imdâd ve te'yîd kâbil iken, isti'câl olunmadı. Böyle iken, ülfeti külfete tebdîl, tâ vifâkı şikâka tahvîl eder, ne güne vaz' sâdir olmuş

Olmaz bu tarafta nakz-i peymân
Peymân-şiken olmaz Âl-i Osmân

6 B Ve tahrîb-i kal'a-i Nihâvend teklifi, teklif-i anîf ve esâs-ı âştî istihkâmdan sonra, kadîmden Dâr-ı İslâm ve meftûh-i Sahâbe-i kirâm, «rıdvânü'llâhü taâlâ aleyhim ecma'în», olan makâm-ı mübâreki, harâb ü yebâb etmek, re'y-i sahîf idüğü ma'lûm-ı tab'-ı lâtif değil mi? Ve anda mahsûr şeklinde, olan birkaç bi-zûrun ne denli maktûrları olaydı ki, belki muktezâ-yi kemâl-i ittihâd, vasat-ı bilâdınızda olan kal'amızı ma'mûr ve âbâdan ve içinde olan ibâd, inâyet-i mutâd-ı Pâdişâhî eltâfi ile dilşâd eylemek idi. Derûnlarında akâmet ve tînetlerinde habâset ve tabîatlerinde hiyânet olan birkaç füccârın, zürvâr ü tüccâra taaddîleri hilâf-ı rizâ-yi Pâdişâhî olan amele tasaddîleri, medâr-ı nakz-i uhûd kılınmak Şâh-i Şâhân-ı kerem-nişândan baîd değil mi? Birkaç kuttâ'u 't-tarîkin rizâ-yi evzâ'ı ve sa'yü bi'l-fesâdi olan eşkiyânın evâmîr-i hükkâmdan imtinâ'ı, vesîle-i münâferet kılınmak ve izâ'at-i metâ'-ı dostîye mübâderet olunmak, mahzâ behâne-cûluktan ma'dûd olmaz mı? Ettikleri fesâd ve ikâd ettikleri nâire-i ifsâd ile vücûd-i bî-sûdların remâd, hâkûsterlerin berbâd eylemek mukarrer olduğun bilip ve haklarından gelinmeğe ferman-ı Cihan-mutâ' sudur ettiğün işitip, || hayattan me'yûs olmağla, her biri ölüm eri olup, gayy ü fesâd ve bağy ü inâd râhına-sâlik olup, mürâât-ı âdâbda isâat ve memâlik-i mahrûseye hasâret etmelerine müeddî bi-inâyetihi Taâlâ âhirü 'l-emr cezâların buldular ve mübtelâ-yi belâ-yi hasâret oldular. Ol

14 — اكر مؤالضيف، Hadîs, Buharî, «Misafîre ikram ediniz yediriniz, içiriniz, hürmet ediniz.»

- makûle eşkiyâ ki veliyy-i niamleri hukukuna ukûk ederler. Anların evzâ-ı kabîha ve âmâl-i fazîhası yâd olunur mu? Ve ol vechile bu cânibe behâne bulunur mu? Nev'an müsâmaha ihtimâli olsa ve adem-i takayyüd ma'nâsı zuhûr bulsa, zâhir, ihtiyâr-i isyân ve isâre-i gubâr-ı tuğ-yân ve işâ'a-i rüsûm-i bağy ü udvân eylemezler idi. Bu takdîrce anlardan zuhûr eden fesâdı, bi-lûtf-i Sultân-i. gazâ-i 'tibardan nâşidir demek, kelâm-ı müstahsen olur mu? Bu'd-i mesâfe sebebiyle, def'-i ânî olmayan meâni, vesile-i inhidâm-ı miyân-ı sulh kılınacak, vefâ-yi uhûd ve bekâ-yi ukûd, nice mutasavver olur? İzhâr-ı hulûs ve edâ-yi âsâr-i husûsa müteallik, rüsûl-i resâiliniz nehr-i sâil gibi akıp gelmekte iken, târ ü pûd-i uhûdu dokumak için elçileriniz mekûk-i çâpek gibi gelmekte iken, Kâfiristânı tahrîke nihânî elçileriniz varıp, arz-ı tuhaf ü hedâyâ ve bu Devlet-i aliyye bedbahtlığına müteallik bast-i recâ-yi nâ-sezâ olunduğu ol 'eyyâmda, dâmen-i Sultan-ı kesirü 'n-nevâle tevessül ve arz-ı bâc ü harâc-i müsmirü'l-ibtihâcî takabbül eden Kırallardan mükerreren nâme ile i'âm olunup, a'lâm-ı zafer-i'lâm-ı İslâma eziyyet ve şân-ı İslâma düşmeyen vech üzre sû-i niyyet olunduğu ma'lûm ve mücârî-i etvârınızdan mefhum olmuş iken ve ikâmet-i merâsim-i cihâd-ı
- 7 A Dinde olan guzât-ı mücâhidîne kasd-ı nikâbet || kıldığı şüyü' bulmuş iken, yine bu makûle hâmkârlığa zerrece i'tibâr olunmayıp, sulh ü salâha mugâyir vaz'a rizâ ve nakz-i ahde itirazâ ihtimâli olmamış idi. Bu bâbda şer'an ve aklen suâl müteveccih ve milel-i keferi ile ihtilâf gayri müttecih olup, bilâ mücib, Mosku ve Leh ve Çe ve Üngürüsten aksâ-yi memâlik-i Frengistâna, âdemler gönderip, izhâr-i vedâd ve iş'âr i kemâl-i ittihâd, fi'd-dünyâ ve'l-âhire sebep-i fezâhat-i zâhire değil mi idi? Sultân Süleymân Hân-i Cennet-makarr, Rum-eli tarafına sefer ettiklerinde, cedd-i büzürgvârınız def'-i hâtıra için İç illerine güzer ve câ-yi endîşeden mehmâ-emken hazer ederler imiş. Siz tarîk-i hilâfa sülûk ve tahrîk-i ahkâm ve mülûk ile davâ-yi ihlâsı meşkûk, sühûb-i ihtisâsı meşkûk ettiniz. Ve şâhrah-ı vifâk-ı koyup, tarîk-i şikâkı meslûk eylediniz. Hâl bu minval üzre idüğü malûm olup, yine bunlardan iğmâz ve girü makâm-ı dostîde intihâz olunmuş iken, intihâr-ı fırsat olunmakla bu vechile amel, hilâf-ı emel idi. Ve iğfâl mesleğine sâlik ve fırsat-cüluk ile gasb-ı memâlikte mütehâlik olmanız gayr-i muhtemel idi. Ve farz-ı ayn olan cihâd merasimin ta'tile sa'yin meâli vahîm ve böyle mukaddimâtın âkibeti akîm idüğü malûm iken, kendözin kelimeteyn-i Şahâdeteyn istihâd edenler idâdından addedenlere böyle hâl ve bu gûna dalâl ve idlâl düşmezdi. Bi-inayeti'llâhi Taâlâ âyîn-i cihâd kemâ-yenbaği ve îrâd-i vefk-i murâd üzre itmâm ve feth ü zafer birle serencâm bulup, kable enfahü's-sulh zir-i hükûmet-i Sultânîyede olan kılâ' ve bilâddan
- 7 B || ziyâde nice kılâ' ve bilâd-ı kesiretü'l-intifâ' ile memâlikte mahrûseye intisâ' geldi. Ve Eğre ve Kanije gibi iki azîm memleket müceddeden dâhil-i hita-i memâlik-i mahrûse ve nûr-i İslâm ile me'nûs olup, nakz-i

mîsâk etmeleri kendülere gayr-i nâfi' ve bu tarafa meysıl-i menafi' oldu. Ve bil'-âhare dâmen-i Sultân-ı İslâmiyân girü teşebbüs eyleyip ve nahvet ü gurûr-ı sâbıkasın başlarından ihrâc eyleyip Buğdan ve Eflâk ve Erdil ve Macar bi-esrihim ubûdiyet ile ibtihâc eylediler. Ve Hersek elçileri ve harâcları ma'rûz-i pîşgâh-i serîr-i Sultânî ve dâr ü diyârları mülhak-i kalemrev-i îmânî oldu. Ve bu cânibden hatar-ı cem' ü eşkiyâ-yi şîrânın şerâre-i fesâdı dahi def' olunup, asker-i garb ü şark ile berk-i hâtif gibi ol taraflarda dahi nümâyân olmağa bi-izni'llâhi Taâlâ atf-i inân olunmuştur «Kâtilû'l-Jezîne yelûneküm mine'l-küffâr» [15] emri ile i'timâr-ı takdîm, lâzım olan kâra ibtidâr olunup, cell-i emân-ı istihlâs ve bilâd-ı magsûbe idüğü mukarrer ve berren ve bahren andan gayrı mürâd kalmadığı zâhirdir. Zâhiren hukûk-ı kadîmeyi izâ'at ve resm-i mürüvete muhâlif olan vaz'ı işâat münâsib görünmez. Ol cânibin ıslâhın bu Pîr-i sâft-zamîr vesâtetî ile olduğu gibi bu tarafın dahi ıslâhı vesâtetimiz ile sudûr ve menâfi'-i şettâ-yi sûrî zuhûr etmek bi-iznihi Taâlâ me'mûldür. Ve mu'temedün aleyh elçiniz ile recâ-nâmeleriniz gelirse bi-inâyetihi Taâlâ sûr-i âsâyiş-zuhûruna sa'yimiz mebzûldür. Ve mukarrerdir ki, mücerred nâme ve hâme ile terk-i sefer müyesser olmaz. Ve mu'temedün aleyh yarar elçiniz gelmeyince tertîb olunan mukaddimât, netîce-i behîce bulmaz musâffât-i kadîme ve müsâvât-i kavîme merâsim-i mürâât olup, tarîk-ı müstâkîme ihtidâ ve muvâfık-ı rizâ-yi ilâhî olan hâtırhâh-i Pâdişahiye iktidâ olunursa ve bu hayrhâh-i devlet araya girip dîn ü devlete münâsib olan vech üzere hidmet müyesserdir. Ve illâ bi-izni'l-meliki'l-Kadîr evvel baharda asker-i enbûh ile teveccühümüz mukarrerdir ve's-selâm.

8 A

انچه خير است آن مقدر باد راحت مسلمين ميسر باد

حرر في قريه مخيم العام اواسط ذى القعدة الحرام عام ١٠١٧ من هجرة سيد الانام عليه وعلى آله وصحبه الكرام آلاف صلاة من صلوة والسلام [16].

15 — قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ — Kur'ân, IX, 124. Kâfirlerden size yakın olanlarla savaşınız.

16 — Kuyucu Murad Paşa'nın Şah Abbas'a yazdığı mektuplardan birisi de Upsala kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu mektubun mahiyetini tahkik etmek mümkün olamamıştır. W. Riedel, katalog. Stockholm 1923.